

Jaume Medina, «opera dispersa»

Josep Ferrer i Costa

Era l'assagista valencià Joan Fuster, de qui precisament enguany se celebra el centenari del seu naixement, qui reclamava la «desamorització» —usava concretament aquest terme— de tota la producció dels nostres escriptors sepultada en diaris i revistes, en miscel·lànies i antologies. I això precisament és el que ha fet, arribat a una edat pro-
vecta —«és breu el temps i el capvespre s'atansa»—, Jaume Medina i Casanovas (Vic, 1949) amb la seva obra escampada arreu. Com a bon humanista, costa classificar Jaume Medina en una única etiqueta: poeta, escriptor, llatí, traductor (sant Agustí d'Hipona, sant Anselm de Canterbury, Baruch Spinoza, John Locke, etc.), catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona, editor de Ramon Llull i, juntament amb l'enyorat Albert Manent, curador de l'Epistolari Josep Carner, investigador i un dels més grans especialistes en el poeta Carles Riba; expert en retòrica, mètrica i estilística tant llatina com catalana —*Els ritmes clàssics en la poesia catalana* (1976) va ser el títol de la seva tesi doctoral—, la seva vida i la seva obra han estat marcades per un insubornable amor i generositat a la nostra llengua i al nostre país. En la seva tasca de traductor destaca la modèlica traducció de l'obra mestra del savi humanista Erasme de Rotterdam, *L'elogi de la follia* (1509), que va fer el 1982 per a la mítica col·lecció

de «Les Millors Obres de la Literatura Universal» (MOLU), i que li va valer el premi de la Generalitat de Catalunya a la millor traducció d'aquell any. En total, la producció acadèmica de Jaume Medina arriba als quatre-cents títols, prop d'un centenar en format de llibre.

I és precisament en la seva aportació articulista i assagística, redactada bàsicament en català, però també en italià, castellà i llatí, escampada durant cinquanta anys de recerca en revistes especialitzades i publicacions diverses, que Medina ha centrat la seva atenció, desenganyat que aquesta tasca, més pròpia d'una Editora Nacional, que el nostre país malauradament no té —durant molts anys han fet bona part d'aquesta feina de suplència les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, dirigides pel malaguanyat pare Massot—, o de les editorials universitàries —més d'una vintena en registra la Xarxa Vives d'Universitats—, com sempre amb més projectes que recursos les realment actives, fos assumida per altri. Davant d'aquesta evidència, i desconfiant de deixar aquesta feina en mans de Google Llibres, la versió catalana de Google Books, la biblioteca virtual de Google dedicada a la digitalització de llibres —d'indexació difícil—, Jaume Medina ha agafat el bou per les banyes i, pagant-s'ho de la seva butxaca, ha publicat en una edició no venal de sis gruixuts volums, molt ben maquetats i editats, la seva obra dispersa, regal preciós que Medina ha fet arribar a amics, deixebles i estudiosos. De totes maneres, l'existència del número de dipòsit legal n'assegura la consulta pública a la Biblioteca de Catalunya. També la Biblioteca de Montserrat i l'Arxiu Nacional de Catalunya disposen afortunadament d'aquesta col·lecció.

L'«OPUS» POÈTIC

Un d'aquests volums és el que reuneix en un sentit «ample» la seva *Obra poètica completa*, ja que encertadament també hi afegeix les seves versions magistrals de poesia llatina (Catul, Horaci, Virgili, Ovidi, l'Anònim Enamorat de Ripoll, Janus Vitalis, etc.), italiana (Dante) i

alemanya (les *Elegies de Duino*, de Rilke). Pel que fa la seva poesia, Medina hi ha recollit la producció poètica revisada, un cop passada pel propi sedàs, de malla petita, de crític implacable. Aquesta opció, completament oposada a l'arplega total i arqueològica, planteja una sèrie de dilemes del tipus de si és l'autor mateix la persona més encertada per exercir la crítica de la seva obra. Com molt bé sap Medina, potser va ser fins i tot d'ell de qui ho vaig aprendre en algunes de les seves classes de llatí a la universitat, fou el mateix emperador August qui prohibí el desig exprés d'un Virgili moribund que el seu poema èpic, l'*Eneida*, fos cremat abans de veure la llum. De totes maneres, defensem a capa i espasa el dret de l'autor a fer amb la seva obra el que li sembli més convenient, i en aquest sentit Medina té honorables precedents, com el del mateix Josep Carner, el Príncep dels Poetes, qui, en la seva maduresa, revisà tot el seu *opus* poètic en *Poesia* (1957). Com sigui, Jaume Medina, que pertany a la generació poètica dels setanta, juntament amb Xavier Bru de Sala, Miquel Desclot, Maria Mercè Marçal i Ramon Pinyol i Balasch, el factòtum de la col·lecció de poesia «Llibres del Mall», ha distribuït cronològicament, en diversos apartats, la part indultada del seu *opus* poètic. Es tracta dels poemaris *Temps de tempesta* (1974), *Encalçar el vent* (1976), *Dura llavor secreta* (1990), *D'ara i de sempre* (2000) i *Cobles devotes* (2010), als quals, entre d'altres, ha afegit un poemari nou inèdit, *El mirall i la imatge*, que representa la seva aportació més recent d'una poesia que lluita per «distingir / del fals el ver, de la vetlla el dormir, / perquè somriu i tem i anhela i plora, // perquè, infeliç mortal de cor ardent, / sospira per capir l'enteniment / i, en el secret, l'amor que l'enamora».

Aquest volum es complementa amb un minuciós apartat de «Datacions», tant per títol com per any, així com del lloc de publicació, que permet resseguir, fil per randa, la producció poètica de Medina des d'un punt de vista cronològic. Més de la meitat d'aquest volum de gairebé set-centes pàgines l'ocupa un interessantíssim i documentadíssim «Complements i comentaris», que de fet suposa una mena d'autobiografia poètica de l'autor i del seu temps, amb la reproduc-

ció d'abundant material epistolar inèdit amb Miquel Martí i Pol i Miquel Desclot, i de més puntuals amb Salvador Espriu, Segimon Serrallonga, Josep Palau i Fabre, Teresa d'Arenys o Ramon Solsona, que haurà de ser de consulta obligada a l'hora d'afrontar l'estudi global de la generació poètica del setanta que encara està per fer. Medina s'hi sincera sobre la seva vocació i mester poètic: s'adona que, format en una tradició poètica mil·lenària que combinava contingut i forma, veu com els signes del seu temps —el temps de l'agonia del franquisme i de la recuperació parcial de les llibertats nacionals, de la crisi del petroli, de la contracultura i l'alliberament de la dona— enterren gairebé per sempre la forma alhora que es posa de moda la poesia social. Com no podia ser d'altra manera, en una reflexió vital sincera i rarament honesta, aquí i allà, Medina deixa anar alguna «perla» privativa del «genus irritabile vatum» contra propis i estranys.

ELS «STUDIA» CATALANS

Bessó de l'anterior és, sota el bonic títol d'*El prat de la memòria* (2020), el volum que recull els seus «estudis, taules rodones i altres articles», segona part d'*Estudis de literatura catalana moderna i altres assaigs* (2013). Es tracta d'un volum miscel·lani, que aplega articles, alguns d'inèdits, però la majoria publicats a partir del 2013 en localitzacions diverses i de temàtica catalana. El primer apartat, «De Jacint Verdaguer a Joan Coromines», ja és tota una declaració d'intencions dels interessos intel·lectuals de Medina. Com a bon vigatà, Jacint Verdaguer forma una part important de la seva bibliografia —aquí hi aporta un apunt botànic vinculat a una poesia de *Flors de Maria*—, així com els seus coetanis, el bisbe de Vic, Torras i Bages, l'ideòleg del catalanisme conservador plasmat en *La tradició catalana* (1892) i el seu lema de «Catalunya serà cristiana o no serà», de qui n'estudia les relacions epistolars, i el seu conterrani, el canonge Jaume Collell.

Com ja s'ha dit, de bracet d'Albert Manent, Medina tingué cura de la publicació de l'Epistolari Josep Carner —sis volums publicats

per Curial des del 1994 ençà, projecte encara viu—, d'alguns dels quals fou, a més, l'editor. En aquest llibre hi aplega precisament aquestes introduccions pròpies i hi destaca, per la seva singularitat, l'arreglada de la seixantena llarga de poemes de *Trilussa*, pseudònim de Carlo Alberto Salustri (Roma, 1871-1950), poeta popular de dialecte romà, que Carner havia traduït i que havien restat inèdits.

Pel que fa a Riba, la seva altra debilitat —recordem títols tan emblemàtics i imprescindibles com la completíssima biografia en dos volums de *Carles Riba (1893-1959)* (1989), el divulgatiu *L'obra de Carles Riba* (1990) o *La plenitud poètica de Carles Riba. El període de les «Elegies de Bierville»* (1994) i els darrers *Estudis sobre Carles Riba* (2000)—, hi reuneix diversos treballs, entre els quals destaca un fi comentari del poema XI —«Era en la llibertat i el cel de la meua paraula»— de les *Elegies de Bierville*: «La poesia difícil de Carles Riba: entre la imatge i la gramàtica. Comentari del poema XI de les *Elegies de Bierville*». Medina és un excel·lent comentarista de la poesia de Riba. En aquest sentit només cal recordar el recent *Carles Riba. Biografia i antologia poètica comentada* (2019), que recuperava, actualitzada per Medina, una biografia divulgativa que havia escrit Albert Manent l'any 1963, a la qual Medina afegia una magistral antologia poètica amb uns comentaris fins i pertinents que contextualitzaven i aclarien els aspectes més abstrusos dels poemes. I, efectivament, tampoc no hi podien faltar diversos treballs relacionats amb Albert Manent, col·lega i amic de Medina: el retrat literari «L'historiador i filòleg Albert Manent i Segimon», la relació de Manent amb Riba i una bibliografia pòstuma, entre d'altres. O la seva relació amb Josep Palau i Fabre, de qui publica la correspondència mútua. Aquest bloc s'acaba amb un article sobre la seva relació puntual amb Joan Coromines i el curiós «incident» amb el seu secretari, el Dr. Joan Ferrer, que també va ser l'inici d'una bona amistat, per una anècdota reportada a la premsa, després de la mort de Coromines, relativa a l'edició de l'Epistolari Carner, que Manent i Medina editaven, i que Coromines llegia amb plaer.

El segon bloc és dedicat a Ramon Llull, i s'obre amb una breu nota sobre la història de l'editor actual de les gairebé tres-centes

obres llatines del Doctor Illuminatus, és a dir, el Raimundus Lullus Institut, que publica des del 1959 la prestigiosa editorial Brepols —de Turnhout (Bèlgica)—, dins la fonamental col·lecció «Corpus Christianorum». En «Ramon Llull en català i llatí» Medina passa revista sumària a l'obra del pare de la literatura catalana i a la seva cinquantesena de títols catalans conservats, escrits «entre la vinya i el fenollar», i del total de dues-centes vuitanta obres llatines. El text, com no podia ser d'altra manera, fa referència al *Breviculum*, aquest còdex miniat, joia de la bibliografia medieval, que conté dotze làmines bellament il·lustrades per Tomàs Le Myésier sobre la vida del nostre Barbaflorida, que es poden consultar en línia a la pàgina del Centre de Documentació Ramon Llull de la Universitat de Barcelona (<https://quisestlullus.narpan.net/ca/breviculum/miniatures>). També hi aporta un interessantíssim estudi sobre el tema clàssic del «nosce te ipsum» ('coneix-te a tu mateix') en l'obra de Llull, que havia passat desapercbut als estudiosos i investigadors lul·lians fins que Medina el va revelar. Un altre dels articles a tenir en compte d'aquest bloc és el relatiu a la ponència llegida en el simposi sobre les *Vitae Mahometi*, en què Medina ressegueix en el lul·lià *Llibre de doctrina pueril* les referències a Mafumet, el nom medieval de Mahoma, el fundador de l'islam, el profeta d'Al·là, a qui li fou revelat el contingut de l'Alcorà, el llibre sagrat per excel·lència d'aquesta gran religió monoteista.

A continuació hi ha un apartat de «Taulas rodones» i «Articles per a diccionaris i enciclopèdies», entre els quals sobresurt l'emotiva i sàvia «L'última lliçó», la «lectio ultima» del catedràtic universitari després de gairebé cinquanta anys de docència, fonamentada en uns principis humanistes, cristians i catalans, contrapesats amb jocosos anècdotes docents, lliçó dictada el 22 de maig de 2019, als setanta anys, a la Universitat Autònoma de Barcelona.

El benjamí d'aquesta tríada porta també un títol encertat: *Lletra menuda* (2020), subtítulat *L'eco de les paraules*, en el qual recull textos dispersos, d'inèdits i tot, però caracteritzats per la seva brevetat, continuació d'un primer volum de *Lletres d'enguany i d'antany* (2003),

de tipologia similar. Els temes són, com no podia ser d'altra manera, pràcticament els mateixos que en el volum anterior, si es vol d'un to més popular i divulgatiu al qual la brevetat convida: la constant de Verdaguer, Carner, Riba, Manent, Coromines, etc. I és que hi ha autors que no s'acaben mai. Com a curiositat, l'article relatiu a la *virola* —una ruleta de fira— en un aclariment al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines. Així com la glossa al mot *grotesc*. O la defensa de l'expressió valenciana *emprenyar la gata* davant de l'espuri *marejar la perdiu*. «Per a felicitar el Nadal», Medina ofereix la seva versió, sempre elegant, de diversos fragments d'índole nadalenca del *Fastos* (s. 8 dC), del gran poeta llatí Ovidi. La traducció del text satíric llatí *Testament del porcell* (*Testamentum porcelli*), anònim transmès per sant Jeroni (347-429 dC), una veritable i divertida troballa, es pot llegir en «Tenebrós mes de novembre». A «*Verus fortis*. A la basílica de Sant Marc, patró de Venècia», hi trobem la traducció i contextualització per mitjà de *La Trinitat*, de sant Agustí, que Medina ha traduït excel·lentment, de la inscripció del mosaic de la resurrecció.

Altres textos són de to més combatiu en defensa dels drets nacionals de Catalunya, de la sobirania de la nostra llengua i en contra del seu embastardiment, i de denúncia dels embats constants de minorització espanyols. Un darrer apartat amb epílegs, pròlegs i presentacions, i un altre amb la transcripció d'entrevistes fetes completes i tanquen aquest volum clarament miscel·lani.

LES «LITTERAE HUMANIORES»

La veritable *pièce de résistance* el formen els tres toms de *Litterae humaniores* (2021), que recull la seva contribució dispersa a la filologia clàssica, dividida, concretament, en «Estudis filològics», «Edicions, recensions i traduccions» i «De l'edat mitjana al dos mil». Ja hem fet referència a la triple faceta de Medina d'especialista en retòrica, mètrica i estilística. D'aquí la seva traducció de la *Retòrica a He-*

renni (86-83 aC) per a la prestigiosa Fundació Bernat Metge l'any 2000 (també se'n feu una reedició per a La Magrana l'any 2003; i recentment una reedició, Bernat Metge Essencial, 2021), de la qual aquest volum recull la introducció a aquest tractat, el més antic de retòrica redactat en llatí que ens ha pervingut, d'autor no identificat, adreçat a un desconegut Gai Herenni, d'on ve el nom de *Rhetorica ad Herennium*. Curiosament, doncs, tot un seguit de misteris rodegen aquest manual: l'autoria, i, per tant, l'atribució, el destinatari, la pèrdua d'aquest manual durant gairebé cinc segles... Dins d'aquest camp d'interès sobre la retòrica, també cal recalcar l'article sobre «Quintilià i la *Institutio Oratoria*: el rètor», el breu «L'art de la memòria en alguns tractats de retòrica dels segles XVIII i XIX» o la seva introducció a *L'art de la paraula (Tractat de retòrica i poètica)* (2000), és a dir, la seva traducció dels *Elementa Artis dicendi seu Institutiones Rhetoricae* (Barcelona, 1880), obra atribuïda al jesuïta Jaume Nonell i Mas, el qual extracta diversos manuals de l'època.

Pel que fa a les introduccions, erudites i sàvies, també ha fet Medina aquesta feina d'arreglada amb la seva versió de les *Bucòliques* de Virgili (La Magrana, 2013), del *De Trinitate* (*La Trinitat*), de sant Agustí (Edicions 62, 2001) —seguida, en aquest cas, de les inèdites «Delícies del *De Trinitate* de sant Agustí»—, i de l'*Elogi de la follia* (Llibres de l'Índex, 2013) i *Els adagis* (Llibres de l'Índex, 2014), d'Erasme de Rotterdam. Així mateix amb les introduccions, redactades en llatí, de les seves edicions crítiques per a les ROL («Raimundi Lulli Opera Latina») de les quatre obres llatines de Ramon Llull contingudes entre els *opus* 97 i 100 (*Rhetorica noua*, *Liber de natura*, *Liber quid debet homo credere de Deo* i *Liber de mille prouerbiis*), escrites entre el 1301 i el 1302, durant el viatge a Xipre, Cilícia (és a dir, Armènia Menor, actualment al sud-oest de Turquia) i durant el camí de tornada, quan ja tenia setanta anys d'edat. O la introducció als *opus* 7, 8 i 9, de Ramon Llull, publicats entre el 1274 i el 1276 del *Liber de militia saeculari* (és a dir, el *Llibre de l'orde de cavaleria*, del qual no consta traducció llatina), el *De principiis doctrinae puerilis* i el *Liber de orationibus et contemplationibus intellectus*.

També voldria ressaltar un article realment molt entranyable, «Poesia clàssica llatina. Horaci, *non omnis moriar*», que recull una breu selecció de traduccions emblemàtiques d'aquest gran poeta llatí. Així, partint de l'homenatge de Miquel Costa i Llobera, el primer, *A Horaci* («Príncep afable de la docta lira, / mestre i custodi de la forma bella»), del bellíssim poemari *Horacianes* (1906), hi reuneix les primeres traduccions catalanes del mateix Costa i Llobera, Gabriel Alomar o Jeroni Zanné, a les quals, entre d'altres, s'afegeixen la de Ventura Gassol i, és clar, les del mateix Medina, entre els més coneguts.

M'ha fet gràcia, també, trobar un parell d'assajos al voltant del tema del *Ficulnus Priapus*, aquesta divinitat fàl·lica, feta de fusta de figuera, Príap, protectora dels horts, del qual vaig sentir a parlar per primera vegada a les seves classes de llatí de l'Autònoma de la meva joventut («où sont les neiges d'antan!», que s'exclamava Villon), i de qui aquí ressegueix el rastre en la literatura llatina clàssica, patristica i humanística.

Aquest tom es clou amb la publicació d'un estudi en italià, titulat *Il caso dell'anonimo veneziano del 1554*, de l'historiador i especialista en pintura gòtica Frederic-Pau Verrié (1920 - 2017), sobre un humanista del segle XVI, anomenat Janus Vitalis, i de l'estudi i l'edició crítica del seu famós poema *Roma prisca* («Qui Romam in media quaeris nouus aduena Roma; / et Romam in Roma vis reperis media»), versionat per poetes posteriors de la talla de Quevedo («Buscas en Roma a Roma, ¡oh, peregrino!, / y en Roma misma a Roma no la hallas»). Medina n'havia fet una traducció satisfent l'encàrrec de Verrié, anys abans de la seva mort, «Roma antiga» (aplegat ara al seu volum d'*Obra poètica completa*): «Foraster nouvingut que cerques Roma dins Roma, / i que dins Roma no saps Roma ben bé distingir», que conclou amb aquell rotund: «Mira el que pot la Fortuna: l'inamovible trontolla, / i el que incessantment va renovant-se, roman». D'aquesta manera Medina compleix el llegat testamentari del seu antic professor.

El segon tom —«Edicions, recensions i traduccions»— aplega força material inèdit divers, fet que n'augmenta l'interès. El

primer bloc reuneix diverses edicions de textos erudits llatins dels segles XVIII i XIX d'autors catalans («La primera retòrica del Seminari de Vic», per exemple) i, ja en el segle XX, textos de Josep Fonts, Joan Franquesa, Josep M. Llovera sobretot, Joaquim Garcia i Girona i Tomàs Bellpuig sobre polèmiques mètriques. Després d'un breu capítol de «Recensions», el volum es clou amb un apartat de «Traduccions», seguit d'un apèndix. És aquí on sobresurten les traduccions medinianes de les famoses *Res Gestae Divi Augusti*, les seves versions inèdites de la vintena de poemes llatins de temàtica eròtica de les *Carmina Rivipullensia* (s. XII), cançoner descobert per Lluís Nicolau d'Olwer, i encara la traducció del *Liber natura*, de Ramon Llull. També destaquen, entre d'altres, les del mateix Medina d'alguns adagis d'Erasme i de tres sermons lul·lians del *Liber praedicatione*.

El tom que clou aquest conjunt és la reedició, revisada, del llibre *De l'edat mitjana al dos mil. Estudis sobre la tradició clàssica a Catalunya* que ja havia vist la llum l'any 2009. En aquest cas ressalten aquells estudis que s'han anat cuinant a foc lent en versions prèvies i que tenen aquí la seva versió definitiva. Entre aquests destaquen, per la seva entitat i el seu gruix, els assajos dedicats a resseguir minuciosament la presència d'Horaci, Virgili, Ciceró i sant Agustí en la literatura catalana. Tots ells amb abundants mostres, caçades pacientment aquí i allà al llarg dels anys en biblioteques, arxius i hemeroteques, de l'anostrament d'aquests excel·lents exponents de la literatura llatina clàssica i cristiana, tant en vers com en prosa, fet que és un dels grans atractius d'aquest tom. El gruix d'informació que recull Medina és aclaparador i dona fe d'aquesta lentitud que vol la cultura, renyida amb la celeritat dels nostres dies. El volum es clou amb el seu estudi definitiu sobre «L'hexàmetre i el díptic elegíac en la poesia catalana», escrit amb la sensibilitat de poeta i els coneixements magistrals de retòrica, mètrica i estilística.

És difícil, arribats en aquest punt, resumir la sensació d'esbalaiament que aquesta edició en sis volums de la integral de l'obra dispersa de Jaume Medina produeix. El que sí que resta en el lector és una sensació d'agraïment per la quantitat, diversitat i profunditat de

l'obra de Medina aplegada aquí, que enorgulleix la nostra llengua i el nostre país. Podríem dir, tot parafrasejant Horaci, que els seus estudis, introduccions, articles i elegants traduccions bàsicament llatines, filles de la millor tradició ribiana, romandran a la base de la nostra cultura, i que, amb la seva contribució, l'home i l'obra no moriran del tot.